

Штельмашенко Анастасія Дмитрівна

Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-7998-3729>

e-mail: shtelmashenko_ad@knu.ua

АФРИКА ЯК ПОЛЕ НОВОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ГРИ

Резюме

Проаналізовано трансформацію Африки як активного учасника на арені нового геополітичного суперництва між Китаєм, США та європейськими країнами. Визначено ключові інтереси кожного з цих гравців на африканському континенті та засоби їхньої реалізації. Увагу зосереджено на тому, що Китай нині активно інвестує в інфраструктуру Африки, забезпечує доступ до ресурсів, просуває дипломатичні інтереси без вимог до політичних реформ, що приваблює відповідні авторитарні режими. Водночас модель співпраці Китаю породжує критику за боргову залежність та обмежений ефект для місцевої економіки. Сполучені Штати Америки, намагаючись стримати зростаючий вплив Китаю, переглядають свою присутність в Африці і, відповідно, акцентують увагу на підтримці демократії, безпеки та економічного розвитку, а також на доступі до стратегічних ресурсів.

Розглянуто політику Європи щодо Африки. Європа, усвідомлюючи втрату домінантних позицій, прагне відновити вплив через програми партнерства, розвиткову допомогу та нові інфраструктурні ініціативи, зокрема «Global Gateway», конкуруючи з китайською ініціативою «Один пояс і один шлях». З'ясовано, що ця «нова велика гра» не тільки відкриває для африканських країн додаткові можливості розвитку, а й створює ризики нової залежності та боргового навантаження.

У дослідженні означено паралель між новим «змаганням за Африку» та колоніальним періодом, але з акцентом на сучасні економічні, політичні та безпекові виклики. Автор наголошує на важливості співпраці різних організацій, урядів задля уникнення «проксі-конфліктів» на території Африки, що може призвести до поділу континенту на сфери впливу, а отже, до обмеження суверенних можливостей самих африканських країн.

У висновках обґрунтовано, що ефективність реалізації інтересів зовнішніх акторів значною мірою залежатиме від позиції самих африканських держав, їхньої здатності забезпечити власні стратегічні інтереси та уникнути негативних наслідків геополітичної конкуренції. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом ролі інших гравців в Африці (зокрема, Індії, держав Близького Сходу) та впливом глобальної конкуренції на довгостроковий розвиток африканського континенту.

Ключові слова: Африка, геополітика, Китай, США, Європа, міжнародні відносини.

Вступ

Африканський континент стрімко перетворюється на осередок інтересів провідних світових держав, виступаючи полем нової геополітичної гри. Після завершення холодної війни значення Африки у світовій політиці тимчасово зменшилося, проте у XXI столітті спостерігається відродження глобальної уваги до цього регіону. Основними чинниками означених процесів є багаті природні ресурси Африки (нафта, газ, корисні копалини, рідкісноземельні елементи), зростаюче населення та ринки збуту, а також стратегічне розташування. За прогнозами, населення Африки до 2050 р. може досягти ~2,5 млрд осіб, що свідчить про колосальний економічний потенціал і водночас виклики у сферах продовольчої безпеки, міграції та управління. У цих умовах Африка стала ареною зіткнення інтересів щонайменше трьох центрів сили — Китаю, Сполучених Штатів Америки та об'єднаної Європи. Саме ці актори сьогодні розгортають активну діяльність на континенті, прагнучи зміцнити свій вплив та реалізувати власні стратегічні цілі. Виникає ситуація, аналогічна історичному «змаганням за Африку» кінця XIX ст., проте в нових формах і контекстах, що робить проблему надзвичайно актуальною [1]. Відтак, постає низка наукових та практичних питань: які інтереси переслідують глобальні гравці в Африці, які методи вони використовують, як їхнє суперництво впливає на самі африканські держави та який вплив матиме ця геополітична гра на майбутнє.

Проблематика присутності глобальних гравців в Африці перебуває в центрі уваги багатьох дослідників міжнародних відносин. В останніх публікаціях наголошується на активній економічній експансії Китаю в Африці, яка за масштабами вже перевершила залученість традиційних західних партнерів континенту. Зокрема, С. Шотт зазначає, що у сфері розвитку інфраструктури та видобутку сировини Китай витіснив Європу з позиції найважливішого партнера для африканських країн [2]. За даними досліджень Конгресу США, товарообіг між Китаєм та країнами Африки сягнув \$240 млрд у 2023 р., натомість між США та Африкою — лише \$47 млрд. Така розбіжність підтверджує *висновки* про те, що Китай від 2000-х рр. стрімко наростив свою присутність і вплив, ставши найбільшим торговельним партнером Африки (першість, яку

він утримує з 2009 р. Дослідниця Юнь Сунь характеризує економічну стратегію Китаю в Африці як прагматичну: Пекін інвестує значні державні кошти в обмін на ресурси, реалізуючи підхід «resources for development» — ресурси в обмін на розвиток [3]. Вона ж зауважує, що китайська модель «без політичних умов» створює як можливості, так і проблеми: з одного боку, забезпечує швидке зростання інфраструктури й надходження інвестицій, з іншого — може підірвати зусилля Заходу щодо просування належного врядування та сталого розвитку, пропонуючи африканським режимам «легку альтернативу» західній допомозі, яка вимагає реформ [3].

Аналізується й політика США та Європейського Союзу в Африці в контексті реагування на виклики, створені зростанням китайського впливу. Конкуренція ЄС з Китаєм в Африці набуває характеру «три сил», де обидві сторони прагнуть інтеграції африканських ринків для пожвавлення власної економіки. Європейські аналітики відзначають, що ЄС довгий час недооцінював масштаби експансії Китаю і лише нещодавно почав формувати відповіді, зокрема ініціювавши стратегію «Global Gateway» як альтернативу китайській Ініціативі поясу та шляху. Водночас висвітлено проблему браку єдності серед самих європейських країн: відсутність узгодженої торговельної та інвестиційної політики ЄС щодо Африки ускладнює конкурентоспроможність Європи на тлі скоординованих дій Пекіна [4].

Окремий напрям досліджень стосується реакції африканських держав на нову геополітичну кон'юнктуру. Показово, що африканські лідери прагнуть використовувати суперництво зовнішніх сил у власних інтересах — залучати більше інвестицій та допомоги, зберігаючи при цьому політичний простір для маневру. Опитування африканських еліт свідчать про різноманітні оцінки ролі зовнішніх партнерів: образ Китаю часто пов'язується з економічними можливостями, тоді як Захід — із допомогою в розвитку інститутів, однак загалом сприйняття обох сторін є змішаним [4]. Низка аспектів проблеми залишаються дискусійними. Зокрема, у наукових колах триває полеміка щодо довгострокових наслідків китайської моделі співпраці: одні дослідники критикують її як «неоколоніальну» та таку, що підтримує недемократичні режими, інші — підкреслюють внесок Китаю у розвиток інфраструктури та економічне зростання Африки [3]. Невирішеними досі залишаються питання про те, наскільки Африка виграє від геополітичного суперництва (через зростання конкуренції за її ресурси) чи, навпаки, потерпає від ризику втягнення у протистояння великих держав. Виявлені прогалини обґрунтовують необхідність подальшого дослідження балансу вигод і загроз для африканських країн в умовах нової «великої гри».

Метою статті є визначення та порівняння інтересів Китаю, США та Європи в Африці, а також аналіз впливу суперництва між цими акторами на геополітичну ситуацію та розвиток африканського континенту.

Методи дослідження

Методологія дослідження у цій статті базується на міждисциплінарному підході. Зокрема використовується метод системного аналізу, який дозволив окреслити ключові напрямки присутності Китаю, США і європейських країн в Африці та проаналізувати інструментарії реалізації їхніх геостратегічних цілей. Засобами критичного сценарного аналізу визначені можливі перспективи подальшого розвитку ситуації та визначення оцінки наслідків їхнього змагання для африканських держав та регіону в цілому.

Результати дослідження

Інтереси Китаю в Африці

Економічні інтереси та ресурси. Китай протягом останніх двох десятиліть суттєво розширив свою економічну присутність в Африці, керуючись насамперед потребами власного розвитку. Пекін розглядає африканський континент як джерело стратегічно важливої сировини та ринок, що динамічно зростає. Як відомо, Африка багата на нафту, газ, мідь, кобальт, залізну руду, рідкісноземельні метали та інші ресурси, необхідні для підтримання високих темпів промислового виробництва та «зеленої» трансформації Китаю [4]. Китайські компанії активно інвестують у видобувні галузі (від нафти в Анголі до кобальту в Демократичній Республіці Конго), щоб забезпечити стабільні поставки сировини. В останні роки особливий акцент зроблено на критичних мінералах, важливих для виробництва акумуляторів та відновлюваної енергетики (літій, кобальт, графіт тощо), причому китайські фірми скуповують родовища і проєкти видобутку по всій Африці [4]. Паралельно Китай фінансує в Африці інфраструктурні проєкти (будівництво доріг, залізниць, портів, електростанцій), багато з яких реалізується в рамках масштабної Ініціативи «Пояс і шлях». За підтримки державних кредитних ліній та банків розвитку китайські підрядники звели в Африці тисячі кілометрів доріг та залізниць, десятки об'єктів енергетики, а також інші інфраструктурні проєкти, що сприяє економічній експансії КНР [3].

Політичний вплив і дипломатія. Поряд з економічними інтересами Китай переслідує важливі геополітичні цілі. Африканські країни становлять значний блок голосів у міжнародних організаціях (54 держави в ООН), і Пекін докладає зусиль для забезпечення їхньої підтримки з ключових для себе питань — передусім щодо політики «одного Китаю» (невизнання Тайваню) та інших зовнішньополітичних ініціатив. Сьогодні КНР має встановлені дипломатичні відносини з 53 із 54 країн Африки (крім Есватіні) [4]. Форум китайсько-африканської співпраці (FOCAC), започаткований у 2000 р., став платформою для регулярних самітів та координації політики. На останньому саміті FOCAC у 2024 р. Китай оголосив про надання африканським країнам кредитів на суму близько \$29,6 млрд, грантової

та іншої допомоги на \$11,3 млрд, а також інвестицій китайських компаній на понад \$9 млрд [4]. Такі зобов'язання демонструють прагнення Пекіна поглибити партнерство з Африкою на довгостроковій основі. В обмін на економічну співпрацю Китай розраховує на лояльність африканських партнерів у міжнародних питаннях. Уже сьогодні ряд африканських країн проголосували на підтримку позицій КНР в ООН та інших форумах (зокрема, висловлювали солідарність з Китаєм щодо Сінцзяну, Гонконгу тощо). Таким чином, Африка стала важливим напрямом «публічної дипломатії» Китаю — через освітні програми, культурні обміни (наприклад, понад 60 інститутів Конфуція в африканських країнах) та медіаприсутність Пекін формує позитивний імідж Китаю як партнера, що приносить розвиток.

Модель співпраці та її наслідки. Важливою особливістю китайської стратегії в Африці є принцип невтручання у внутрішні справи та відсутність політичних умов при наданні допомоги й кредитів. Такий підхід різко контрастує з політикою західних держав, які зазвичай пов'язують допомогу з вимогами реформ, дотримання прав людини тощо [3]. Китайська модель приваблива для багатьох африканських лідерів, особливо авторитарних режимів, оскільки дозволяє отримувати ресурси для розвитку без зовнішнього тиску щодо внутрішньої політики. Наприклад, Пекін активно кредитував уряди Судану, Зімбабве, Анголи та інших країн, яких Захід ізолював через недемократичні практики. Унаслідок цього Китай здобув репутацію партнера, що «не читає лекцій» про демократизацію, а концентрується на бізнесі. З іншого боку, критики зауважують ризики такої співпраці. По-перше, накопичення боргів перед Китаєм створює загрозу боргової залежності: станом на початок 2020-х Китай став найбільшим кредитором для країн, що розвиваються, і африканські держави винні КНР значні суми. Коли деякі з них (наприклад, Замбія) не змогли обслуговувати борг, постало питання про так звану «боргову пастку». Західні посадовці звинувачують Пекін у небажанні долучатися до програм полегшення боргу найбільш вразливих країн [5]. По-друге, китайські інвестиції нерідко здійснюються китайськими ж компаніями і робітниками, що обмежує ефект для місцевої економіки та ринку праці. По-третє, присутність Китаю викликає і соціальну напругу: в ряді країн (Замбія, Кенія, Гана) були зафіксовані протести проти діяльності китайських підприємств, пов'язані з екологічними збитками або трудовими конфліктами. Незважаючи на ці виклики, Китай продовжує розширювати вплив: окрім економіки, він поступово зміцнює й безпековий компонент — у 2017 році КНР відкрила свою першу закордонну військову базу в Джибуті і стала активним постачальником озброєнь для африканських армій (у 2019 — 2023 рр. Китай був найбільшим експортером зброї до країн Африки на південь від Сахари) [3]. Таким чином, інтереси Китаю в Африці мають комплексний характер: забезпечення ресурсів

та ринків для китайської економіки, здобуття політичних союзників на глобальній арені та проєкція сили в стратегічно важливому регіоні.

Інтереси США в Африці

Еволюція американської стратегії. Інтереси Сполучених Штатів Америки в Африці традиційно поступалися пріоритетністю іншим регіонам, проте ситуація змінюється під впливом зростання активності Китаю та інших конкурентів. У період холодної війни США розглядали Африку крізь призму протистояння з СРСР, підтримуючи прозахідні режими і стримуючи поширення комунізму. Після 1990-х фокус американської політики змістився на гуманітарні й антитерористичні напрями: реалізовано масштабні програми боротьби з епідеміями (наприклад, PEPFAR — план боротьби зі СНІДом), а після подій 11 вересня 2001 р. — заходи з протидії тероризму (утворення Африканського командування США — AFRICOM, підтримка країн Сахелю та Сомалі у боротьбі з ісламістськими угрупованнями). Проте на тлі експансії Китаю у 2010 — 2020-х рр. Вашингтон дедалі більше зосереджує увагу саме на геополітичному вимірі присутності в Африці. У національній стратегії США щодо Африки 2022 р. прямо зазначено, що Китай використовує Африку, щоб «кинути виклик заснованому на правилах міжнародного порядку» та просувати вузькі комерційні й геополітичні інтереси, підриваючи відкритість і прозорість. Адміністрація Дональда Трампа зайняла жорстку позицію, назвавши економічну діяльність КНР в Африці «хижою» (predatory) [3], і започаткувала ініціативу «Prosper Africa» для стимулювання американсько-африканської торгівлі й інвестицій, частково як противагу Китаю [3]. Адміністрація Дж. Байдена продовжила цю політику, задекларувавши конкурентну боротьбу з Китаєм одним з пріоритетів, але водночас наголосила, що США не змушуватимуть африканські країни обирати між Вашингтоном і Пекіном [3]. Такий підхід відображає врахування настроїв африканських партнерів, які не бажають ставати на бік лише однієї сили.

Сучасні інтереси США. Нині інтереси США в Африці можна згрупувати в кілька напрямів. Перший — політико-ідеологічний: просування демократичного врядування, прав людини і верховенства права. На відміну від Китаю, США позиціонують себе як партнер, що підтримує демократичні перетворення. Це виявляється у програмах допомоги на розвиток інститутів, спостереження за виборами, освіти. Зокрема, у 2023 р. США оголосили про виділення \$165 млн на підтримку проведення чесних виборів в африканських країнах [5]. Паралельно американська дипломатія відкрито критикує дестабілізаційну роль російських найманців (групи «Вагнер») у регіоні, протиставляючи західний підхід, орієнтований на стабільність і права людини, діям автократичних конкурентів [5]. Другий напрям — безпековий: боротьба з тероризмом і гарантування міжнародної безпеки. США

продовжують співпрацю з африканськими країнами у військовій галузі, тренують миротворців, забезпечують розвідданими та матеріальною підтримкою операції проти терористичних мереж (Аль-Каїда в Ісламському Магрибі, Боко Харам, Аль-Шабааб тощо). Американські безпекові інтереси включають також свободу мореплавства (захист судноплавства від піратства біля берегів Сомалі та Гвінейської затоки) та недопущення встановлення в Африці військових баз конкурентів, що загрожували б стратегічним комунікаціям. Третій — економічний та ресурсний: попри відносно невелику частку Африки в зовнішній торгівлі США, інтерес до африканських ринків і ресурсів зростає. Вашингтон прагне забезпечити доступ до критичних мінералів, необхідних для високотехнологічних галузей і переходу до чистої енергетики (наприклад, кобальт, літій, платина). Нещодавно США та партнери із G7 ініціювали інфраструктурний проєкт «Коридор Лобіто» (модернізацію залізниці від родовищ міді в Замбії та ДР Конго до порту в Анголі), щоб полегшити експорт африканських корисних копалин і зменшити залежність від маршрутів, контрольованих Китаєм [4]. Візит президента Дж. Байдена до Анголи у грудні 2022 р. і домовленості про інвестування у видобуток критичних мінералів свідчать про зростаючу увагу США до цієї сфери [4]. Одночасно США підтримують ініціативи щодо прозорості та стійкості боргової політики: американські посадовці активно закликають до полегшення боргового тягаря для африканських країн і критикують Китай за затримки у переговорах щодо реструктуризації боргів Замбії, Гани та інших держав [5]. Четвертий напрям — конкуренція з Китаєм як самостійна мотивація: хоча офіційно представники США уникають заяв про пряме суперництво, фактично ряд кроків спрямовано на стримування китайського впливу. Як відзначає експерт К. Гадсон, візити високопосадовців США (Держсекретаря, Міністра фінансів, Віцепрезидента) до Африки у 2023 р. були покликані підкреслити відмінність підходів Вашингтона від Пекіна та Москви [5]. Зокрема, США пропонують африканським країнам партнерство, засноване не лише на вигоді, а й на спільних цінностях, сподіваючись таким чином повернути довіру, частково втрачену за період відносного ігнорування Африки.

Інструменти та ініціативи США. Для реалізації своїх інтересів Сполучені Штати використовують комплекс інструментів «м'якої» і «жорсткої» сили. До перших належать програми допомоги USAID, ініціатива «Feed the Future» (підвищення продовольчої безпеки), програми обміну (наприклад, стипендії ім. Мандели для молодих лідерів), підтримка охорони здоров'я (в тому числі допомога у боротьбі з COVID-19, поставки вакцин). В економічній сфері ще з 2000 р. діє Закон про сприяння торгівлі з Африкою (AGOA), що надає безмитний доступ до ринку США для ряду африканських товарів. У 2019 р. створено Міжнародну фінансову корпорацію розвитку США (USIDFC) — механізм фінансування інфраструктури

та бізнес-проектів за кордоном, який має конкурувати з китайськими кредиторами, пропонуючи вигідні альтернативи позик для Африки [6]. Також США ініціювали разом із партнерами із G7 програму «Партнерство заради глобальної інфраструктури та інвестицій» (PGII), значна частина якої орієнтована на Африку — планується мобілізувати сотні мільярдів доларів приватних і державних інвестицій у проекти зеленої енергетики, IT-інфраструктури та транспортних коридорів. У воєнній сфері США проводять спільні навчання з африканськими країнами (наприклад, «African Lion» у Марокко), надають контртерористичну підтримку (радники, безпілотники, оснащення) та зберігають обмежену військову присутність: окрім штаб-квартири AFRICOM у Німеччині, на Африканському Розі (Джибуті) дислоковано ~4000 американських військових на базі «Кемп Лемоньє», менші контингенти та об'єкти присутні в Нігерії, Сомалі та низці інших країн. Отже, Сполучені Штати прагнуть одночасно підтримувати безпеку і розвиток Африки та захищати власні стратегічні позиції, що відображає їхнє бачення континенту як важливого складника глобального порядку, де не повинно домінувати геополітичне суперництво без участі США.

Інтереси Європи в Африці

Історичні зв'язки та сучасні виклики. Європейські держави мають давню історичну присутність в Африці, що бере початок з колоніальної епохи. Колишні метрополії — Велика Британія, Франція, Португалія, Бельгія, Іспанія, Італія — після деколонізації зберегли економічні та культурні зв'язки зі своїми ексколоніями. Протягом другої половини XX ст. Європа залишалася провідним зовнішнім партнером більшості африканських країн: європейські компанії контролювали значну частку видобутку ресурсів, Європа була головним ринком для африканського експорту, а європейські держави — основними донорами допомоги. Однак за останні два десятиліття позиції Європи суттєво послабилися, передусім під тиском конкуренції з боку Китаю. Як вже зазначалося, Китай у багатьох сферах випередив європейців — він інвестує більше коштів в інфраструктуру, торгує з Африкою більш активно та пропонує вигідні кредити, тоді як європейські ініціативи часто «буксували» через бюрократію та розрізненість підходів [2]. Європейські інтереси в Африці, втім, залишаються значними й багатоплановими. По-перше, економічний інтерес: Африка — джерело важливої для європейської промисловості сировини (нафта — особливо для південних європейських країн, газ — Алжир, уран — Нігер для французької атомної енергетики, кольорові метали та мінерали — для високотехнологічних галузей). Окрім ресурсів, Африка — ринок із населенням понад 1,3 млрд, що зростає і споживає все більше товарів та послуг. Європейський Союз як блок все ще є одним із найбільших торговельних партнерів Африки: частка ЄС (сукупно всіх його країн) у зовнішній торгівлі Африки конкурує з китайською. По-друге, політичний та безпековий інтереси: стабільність

Африки безпосередньо впливає на безпеку Європи. Кризи та конфлікти в Сахелі, регіоні Великих озер чи на Африканському Розі призводять до потоків біженців та мігрантів, частина з яких прагне дістатися Європи. Також Африка є плацдармом для терористичних угруповань, що можуть загрожувати європейським інтересам (наприклад, теракти, пов'язані з організаціями із Північної Африки). Тому ЄС зацікавлений у зміцненні безпеки та врегулюванні конфліктів на континенті. Протягом 2000 — 2010-х років європейські країни брали активну участь у миротворчих місіях та операціях: Франція проводила військові операції «Сервал» і «Бархан» у Малі та сусідніх країнах проти ісламістів, ЄС розгортав тренувальні місії для армій Малі, Сомалі, ЦАР та морську операцію «Аталанта» проти піратів. Однак нещодавні події — серія державних переворотів у Малі, Буркіна-Фасо, Нігері — призвели до різкого згортання французької та загалом західної військової присутності в Сахелі і натомість до посилення впливу Росії (через ту саму приватну групу «Вагнер»). Це стало стратегічною поразкою для Європи, особливо для Франції, яка традиційно вважала франкомовну Африку сферою свого впливу [7].

По-третє: Європа позиціонує себе як глобальний лідер у наданні гуманітарно-цивілізаційний інтерес розвитку допомоги. Значна частина офіційної допомоги, що отримує Африка, надходить саме від ЄС та його держав-членів. Європейські програми охоплюють освіту, охорону здоров'я, розвиток сільського господарства, підтримку прав людини, реагування на кліматичні зміни. Ці ініціативи одночасно відображають як альтруїстичні цілі (сприяння розвитку), так і прагматичні (запобігання масовій міграції до Європи, створення сприятливого середовища для бізнесу). У рамках оновленої Стратегії ЄС щодо Африки (прийнятої у 2020 р.) проголошено курс на «рівноправне партнерство» та підтримку Африканського Союзу у реалізації його програми розвитку «Agenda 2063». Особливу увагу приділено таким темам, як перехід до «зеленої» енергетики і цифровий розвиток Африки — ці сфери визначені як пріоритетні для спільних проєктів.

Конкуренція з Китаєм та нові ініціативи Європи. Усвідомлюючи виклики, спричинені експансією Китаю, Європейський Союз останнім часом адаптує свою політику щодо Африки. У 2021 році ЄС оголосив глобальну інвестиційну ініціативу «Global Gateway» (Глобальні ворота) обсягом €300 млрд, половину з яких планується спрямувати на проєкти в Африці до 2027 року. На саміті Африка-ЄС у Брюсселі в лютому 2022 р. було презентовано Інвестиційний пакет для Африки на €150 млрд — у сфері відновлюваної енергетики та транспорту до вакцин й освіти. «Global Gateway» відкрито позиціонується як альтернатива китайському «Поясу і шляху», покликана запропонувати африканським країнам джерело інвестицій “з меншою кількістю ризиків” Європейський підхід зацентровано на

стійкості та вигодах для місцевого розвитку: фінансування комбінується з грантами, участю приватного сектору, технічною допомогою, що має забезпечити довготривалий ефект. На відміну від швидких, але жорстких китайських кредитів, європейські інвестиції просуваються повільніше через процедури узгодження, проте не несуть ризику непідйомних боргів для партнерів. Крім того, ЄС робить ставку на стандарти: пропонується «високоякісна» інфраструктура, прозорі умови, врахування екологічних та соціальних аспектів, що має відрізнятися від часто непрозорих угод із КНР [2]. Таким чином, європейські інтереси вступають у нову фазу конкуренції — тепер вже не стільки між окремими країнами Європи, скільки колективно ЄС проти Китаю за вплив в Африці.

Проблеми і перспективи європейської політики. Попри заявлений перехід до рівноправного партнерства, Європа має низку проблем із реалізацією своїх інтересів. Перша — конкурентоспроможність: багато африканських урядів продовжують розглядати пропозиції Китаю як більш привабливі через швидкість і масштаб фінансування. ЄС потрібно демонструвати конкретні результати ініціатив (на кшталт «Global Gateway»), інакше вони сприйматимуться як суто декларативні. Друга — координація: всередині Європи часто бракує єдності щодо Африки. Інтереси та стратегії окремих країн ЄС різняться: наприклад, Франція зосереджена на франкомовному Сахелі, Італія — на співпраці з Лівією задля стримування міграції, східноєвропейські країни традиційно приділяли Африці мало уваги. Відтак, попри спільні заяви, на практиці європейська політика в Африці може залишатися фрагментованою. Третя — імідж та довіра: колоніальне минуле все ще впливає на сприйняття Європи в Африці. Антифранцузькі настрої в країнах Сахелю, які вилилися у вимогу виведення французьких військ, показують, що європейським акторам доводиться долати спадок минулого. У цьому плані Китай, який не має колоніальної історії в Африці, нерідко виграє інформаційну боротьбу, позиціонуючи себе як «спільнота долі» з африканськими народами [7]. Європі потрібно будувати новий формат відносин, заснований на повазі та взаємній вигоді, щоб залишатися впливовим гравцем. У перспективі інтереси Європи в Африці, ймовірно, концентруватимуться навколо тем «зеленої» енергетики (континент має величезний потенціал відновлюваних джерел енергії, зокрема для виробництва «зеленого» водню на експорт до ЄС), цифрової економіки та залучення Африки до диверсифікації глобальних ланцюгів постачання (зменшення залежності від Китаю). Зберігатиметься і традиційна пріоритетність безпеки: після вимушеного відступу Франції та ЄС із Малі й Нігеру європейці шукатимуть нові підходи до підтримання стабільності — можливо, через посилену співпрацю з прибережними країнами Гвінейської затоки, підтримку регіональних африканських миротворчих зусиль тощо. У

цілому, Європа намагається переосмислити свою роль в Африці, щоб захистити свої інтереси в умовах, коли континент перестав бути «вотчиною» колишніх метрополій і перетворився на арену глобального суперництва.

Висновки

Африка наразі є одним із ключових регіонів, де перетинаються інтереси провідних світових гравців, і динаміка цього процесу свідчить про формування нової багатополлярної геополітичної реальності на континенті. Проведений аналіз показав, що Китай прагне закріпити за собою роль головного економічного партнера Китаю, США та Європа переслідують в Африці відмінні, хоча подекуди й дотичні цілі. Африки, гарантуючи доступ до ресурсів та розширюючи свій ринок збуту, а також заручитися політичною підтримкою африканських держав на міжнародній арені. США після періоду відносного занепаду інтересу повертаються до Африки з мотивацією стримування Китаю, забезпечення безпеки (в тому числі протидії тероризму) та просування демократичних цінностей, а також із прагматичним інтересом у стратегічних мінеральних ресурсах. Європа, у свою чергу, намагається відновити втрачені позиції та не допустити повного витіснення свого впливу, роблячи ставку на партнерство в розвитку, історико-культурні зв'язки і нові інвестиційні пропозиції на противагу.

Геополітична гра, що розгорнулася, має подвійний вплив на африканський континент. З одного боку, конкуренція між зовнішніми силами створює для африканських країн нові можливості: вони отримують більше варіантів для вибору партнерів, можуть залучати інвестиції та допомогу з різних джерел, грати на протиріччях між великими державами, щоб досягти вигідніших умов співробітництва. Уже зараз багато африканських урядів успішно маневрують між Пекіном, Вашингтоном і Брюсселем, підписуючи інфраструктурні угоди з Китаєм, торгуючи з Європою та отримуючи безпекову підтримку від США. З іншого боку, ризики та виклики також є очевидними. Африка ризикує зануритися у нову залежність — чи то боргову від Китаю, чи то військово-політичну від Заходу, — якщо не буде обережно збалансовувати відносини. Існує загроза, що протистояння між великими державами може перерости у «проксі-конфлікти» на території Африки або призвести до поділу континенту на сфери впливу, що обмежить суверенні можливості самих африканських країн [4]. Відтак, майбутнє Африки значною мірою залежатиме від того, наскільки африканські лідери зможуть виробити спільну позицію та використати поточну ситуацію для власного розвитку, уникнувши деструктивного впливу чужої конкуренції.

Перспективи подальших досліджень із означеної проблематики можуть розгортатися в кількох напрямках. По-перше, детального аналізу потребує роль інших гравців в Африці, зокрема Індії, Японії, держав Перської затоки, Туреччини, які також нарощують присутність на континенті і

впливають на баланс сил. По-друге, важливим є дослідження стратегії самих африканських країн: як регіональні організації (Африканський Союз, субрегіональні співтовариства) та окремі держави вибудовують свою політику в умовах багатовекторності, чи вдається їм говорити «в унісон» або ж вони грають одна проти одної, конкуруючи за увагу зовнішніх донорів. По-третє, слід оцінити довгострокові наслідки сучасної геополітичної гри для розвитку Африки: чи сприятиме конкуренція великих держав інфраструктурному прориву й економічному зростанню на континенті, чи призведе до консервації сировинної моделі та нових викликів безпеці. Відповіді на ці питання матимуть не тільки наукове, а й практичне значення, адже дозволять зрозуміти, як Африка може перетворитися з «поля гри» на повноправного суб'єкта, який сам формує правила гри в міжнародних відносинах.

Список посилань

1. Foretia, D. A., Kouam, J. C., Nantchouang, R., Soong, C., Vasselier, A. & Wiegand, G. (2024). *Competing with China in Africa: Strategic Suggestions on the EU Global Gateway* / ed. N. Fabian. Brussels: Friedrich Naumann Foundation for Freedom, 36 p. URL: https://www.gmfus.org/sites/default/files/2024-09/Broschu%CC%88re%20A4%20EU%20Global%20Gateway%20Study%20ENG_web.pdf (дата звернення: 31.03.2025).
2. Schott, S. (2024, 05.09). *Competition between systems — China's role in Africa and why Europe must react now*. Friedrich Naumann Foundation. URL: <https://www.freiheit.org/sub-saharan-africa/competition-between-systems-chinas-role-africa-and-why-europe-must-react-now> (дата звернення: 31.03.2025).
3. Sun, Y. (2013) *China in Africa: Implications for U.S. competition and diplomacy*. Brookings Institution. (Chapter in “Top Five Reasons Why Africa Should Be a Priority for the United States”). URL: <https://www.brookings.edu/articles/china-in-africa-implications-for-u-s-competition-and-diplomacy/> (дата звернення: 31.03.2025).
4. Sun, Y. (2025, 03.03). *US-China engagement in Africa: A crossroads*. Brookings Institution. URL: <https://www.brookings.edu/articles/us-china-engagement-in-africa-a-crossroads/> (дата звернення: 31.03.2025).
5. Bloomberg. США намагаються посилити зв'язки з країнами Африки, щоб зменшити вплив Китаю та РФ у регіоні. *Дзеркало тижня*. 2023. 24 березня. URL: <https://zn.ua/ukr/USA/ssha-namahajutsja-posiliti-zvjazki-z-krajnami-afriki-shchob-zmenshiti-vpliv-kitaju-ta-rf-u-rehioni-bloomberg.html> (дата звернення: 31.03.2025).
6. Barrios, R. (2025, 31.01). *Campbell C., Cook N., Sutherland M. China and Sub-Saharan Africa* // Congressional Research Service. 2025. 31 січ.

(IF12566, Ver.4). URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12566> (дата звернення: 31.03.2025).

7. Borosfen Intel. Африка як камінь спотикання для політики Заходу. Борисфен Інтел (аналітичний центр). 2025. 31 берез. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/afrika-yak-kamin-spotikannya-dlya-politiki-zahodu/> (дата звернення: 31.03.2025).

References

1. Foretia D. A., Kouam J. C., Nantchouang R., Soong C., Vasselier A. & Wiegand G. (2024). *Competing with China in Africa: Strategic Suggestions on the EU Global Gateway* / ed. N. Fabian. Brussels: Friedrich Naumann Foundation for Freedom, 2024, 36 p. URL: https://www.gmfus.org/sites/default/files/2024-09/Broschu%CC%88re%20A4%20EU%20Global%20Gateway%20Study%20ENG_web.pdf (date of application: 31.03.2025).
2. Schott, S. (2024, September 05). *Competition between systems — China’s role in Africa and why Europe must react now*. Friedrich Naumann Foundation. URL: <https://www.freiheit.org/sub-saharan-africa/competition-between-systems-chinas-role-africa-and-why-europe-must-react-now>.
3. Sun, Y. (2013). *China in Africa: Implications for U.S. competition and diplomacy*. Brookings Institution. (Chapter in “Top Five Reasons Why Africa Should Be a Priority for the United States”). URL: <https://www.brookings.edu/articles/china-in-africa-implications-for-u-s-competition-and-diplomacy/>.
4. Sun, Y. (2025, March 03). *US-China engagement in Africa: A crossroads*. Brookings Institution. URL: <https://www.brookings.edu/articles/us-china-engagement-in-africa-a-crossroads/>.
5. Bloomberg. (2023, March 24). *Biden team seeks to bolster ties with African countries to curb China’s and Russia’s influence*. Mirror Weekly). Retrieved from <https://zn.ua/ukr/USA/ssha-namahajutsjapositioni-zvjazki-z-krajnami-afriki-shchob-zmenschiti-vpliv-kitaju-ta-rf-u-rehioni-bloomberg.html> [In Ukrainian].
6. Barrios, R. (2025, January 31). *Campbell C., Cook N., Sutherland M. China and Sub-Saharan Africa*. Congressional Research Service. (IF12566, Ver.4). URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12566>.
7. Borosfen Intel. (2025, March 31). *Africa as a stumbling block for Western policy*. Retrieved from <https://bintel.org.ua/analytics/afrika-yak-kamin-spotikannya-dlya-politiki-zahodu/> [In Ukrainian].

Anastasia Shtelmashenko

*Candidate (PhD) in Political Science, Associate Professor
of Politology Department*

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-7998-3729>

e-mail: shtelmashenko_ad@knu.ua

AFRICA AS A FIELD OF A NEW GEOPOLITICAL GAME

Abstract

Analyzes the transformation of Africa into an active player amid the emerging geopolitical rivalry among China, the United States, and European countries. It identifies the key interests of each of these actors on the African continent and the means by which they pursue them. Particular attention is paid to China's current strategy of investing heavily in African infrastructure, ensuring access to resources, and advancing diplomatic interests without demanding political reforms — an approach that appeals to authoritarian regimes. At the same time, China's cooperation model has drawn criticism for fostering debt dependency and delivering limited benefits to local economies. In response to China's growing influence, the United States is re-evaluating its presence in Africa, emphasizing support for democracy, security, economic development, and access to strategic resources.

The article also examines Europe's policy toward Africa. Aware of its waning dominance, Europe seeks to restore its influence through partnership programs, development aid, and new infrastructure initiatives, particularly the «Global Gateway», which competes with China's Belt and Road Initiative. It is revealed that this «new great game» presents both opportunities for African countries' development and risks of renewed dependency and debt burdens. The study draws a parallel between the current «scramble for Africa» and the colonial period, though with a focus on modern economic, political, and security challenges.

The author emphasizes the importance of cooperation among various organizations and governments to avoid proxy conflicts on African soil, which could divide the continent into spheres of influence and limit the sovereign

agency of African nations. The conclusions argue that the effectiveness of external actors' strategies will largely depend on the position of African states themselves – their ability to safeguard their strategic interests and mitigate the negative effects of geopolitical competition. Future research should explore the role of other actors in Africa, including India and Middle Eastern states, and assess the impact of global rivalry on the continent's long-term development.

Keywords: Africa, geopolitics, China, USA, Europe, International Relations.

Стаття надійшла до редакції 07.04.25

© Штельмашенко А. Д., 2025